

HET GEBRUIK VAN HET AFVALLIGE; EEN FENOMENOLOGIE VAN HET DAAR ZIJN.

Jacob Voorthuis

Het huidige onderzoek waar ik mee bezig ben betreft de ontologie van het gebruik. Kort gezegd is de ontologie een discipline die het bestaan van iets ter discussie stelt door het te beschrijven als onderdeel van de wereld. De bedoeling is te komen tot een beschrijving van de plaats dat het gebruik inneemt in de arena van ons handelen en denken en om die beschrijving vervolgens te mobiliseren ten behoeve van de begeerte, een esthetiek en wat mij betreft vooral een ontwerp houding in de architectuur. Gebruik ligt aan de basis van ons doen en denken. In elke beweging maken wij gebruik van iets.

Gebruik definieert de gemobiliseerde ruimte. Door gebruik passen wij ons lichaam, terug in onze omgeving. Dat is noodzakelijk, omdat het bewustzijn telkens ons lichaam losrukt van ons zelf om het zelf van buiten af te kunnen bekijken.¹ De belangrijke vraag ten aanzien van het gebruik is dan ook niet *of* we iets gebruiken, want dat doen we al door het ter discussie te stellen, maar *hoe* we het gebruiken. Om iets bewust te gebruiken, en dat zijn we aan onszelf verplicht, moeten we onze relatie met hetgeen we aanschouwen, voelen, ruiken, horen, smaken zorgvuldig esthetiseren. In dit geval wil ik kijken naar het gebruik van afval, in de zin dat het afval een grondstof is. In letterlijke zin.

Het tijdschrift *COLORS, a magazine about the rest of the world* heeft in een nummer over het afval een serie foto's gepubliceerd van gezichten die op schokkende wijze laten zien hoe ons gedrag ten aanzien van ons afval onze kinderen aantasten en misvormen. Het zijn foto's die men moet verwerken. Je moet ze kunnen bekijken en te boven komen. Ik laat ze ook niet zien. Ik vind het persoonlijk erg moeilijk om er vaak mee geconfronteerd te worden. Ook wil ik het onderwerp afval niet sensationaliseren, sentimentaliseren, dramatiseren of bagatelliseren.

Maar zelfs het schokkende van misvormde gezichten kan nog niet betekenen dat afval *per definitie* slecht is. Er is iets dat slecht is, daarvan getuigen deze foto's, maar dat is niet het afval zelf, dat is onze verhouding er mee. Veel afval is ongezond en slecht voor ons en ons milieu.

De paradox van de technologische dynamiek is hier meer dan ooit van toepassing. De technologie heeft ons afval zo gevaarlijk gemaakt. Tegelijkertijd heeft het voortschrijdend inzicht van de wetenschap het mogelijk gemaakt, door toepassing van een steeds verfijndere technologie, ons tegen deze ongezond afscheidingen te wapenen. Tegen de consequenties van ons technologisch vermogen zullen we in toenemende mate een beroep doen op de technologie als reddingsmiddel, hetzij in de vorm van onderzoek naar wat nu precies ongezond is en hoe het ongezonde tot bloei komt, hetzij door toepassing van de technologie om het ongezonde te neutraliseren en te vermijden. Zei die het niet kunnen vermijden zullen de onderkant van de samenleving heten. Zei leven rond het gat van de wereld.

Het is dus noodzakelijk dat we blijven differentiëren. En daarom is meer dan ooit een esthetica van het afvallige nodig.

In een tentoonstelling over het afval in het Architectuur Centrum Haarlem georganiseerd door Renée Bourgonjen was er een "vuilnis" te zien. Dat was een prachtige vondst. Het riep het spanningsveld op waarin het heilige en het afvallige elkaar uitdagen.

Zijn is, na Martin Heidegger, een *bezig zijn*; en dan vooral een bezig-zijn-met-de-vraag. Dat zal ons uiteindelijk redden. De mens wordt bij zijn geboorte tussen de dingen geworpen. Het werpen van kinderen is een daad dat met veel pijn en geweld gepaard gaat en uitsluitend wordt gedaan door dappere mensen. Toch is de geboorte in die zin tegelijkertijd ook een uitscheiding, een verwerping van een lichaam door het lichaam. Wat gebeurt er met hetgeen geworpen is? Dat wordt eerst gekoesterd en dan... losgelaten.

Zodra hij op eigen benen staat dreigt de mens niet aflatend van zichzelf af te vallen: *decadere*, en wordt zo door de dingen om hem heen geabsorbeerd. De dood is zo'n vrije val, een finale en onherroepelijke val, een volledige resorptie van het zijn door de dingen: de dode mens is biologisch afbreekbaar. Minder drastisch en onomkeerbaar is de psychologische afbreekbaarheid van de mens: De psychologische afbreekbaarheid van de mens wordt zichtbaar in de apathie, de weifeling, de luiheid, de

¹ Cf. Sartre, *l'être et le néant*. (***)

onderwerping en alles dat men tot muurbloem maakt, alles waardoor men de met moeite verworven stijl van het zijn verliest, waardoor de voorgrond die u bent, die u voor uw zelf heeft gemaakt, en die u zo zorgvuldig heeft opgebouwd, zijn scherpte ten aanzien van de achtergrond verliest.

De mens is zo zijn eigen kunst project. Hij is wat hij doet om zijn *zelf* te met grote zorgvuldigheid te maken, zijn bestaan op de voorgrond van zijn bewustzijn te koesteren en te onderhouden. Dat lukt wanneer de zaken goed met hem gaan. Lukt hem dat niet dan gaat hij op in zijn omgeving; hij wordt Das Man, een man zonder eigenschappen. Zijn bestaan is dan alleen te meten in termen van zijn onmetelijke omgeving, hij bestaat dan alleen *door* het andere. Zijn omtrek is dan nog alleen te danken aan het andere dat hem boetseert.

Het is de Apollinische angst voor de chaos en de wilde Dionysische roes van de begeerte die dan vrijheid bieden, een vrijheid zichzelf te grijpen en beslissingen te maken. De mens is dan niet meer slaaf van de dingen, maar speelt met ze, past zijn zelf weer terug: hij schept de wereld om hem heen in zijn eigen beeld, het beeld van een zorgvuldig ontworpen angst. Alleen dan kun je een beslissing maken, als je een beeld hebt dat door angsten en begeertes is vervaardigd.

Het afval is hetgeen wij in het scheppen van een leven meescheppen. D.W.Z.: In het scheppen van een eigen leven, produceren wij veel afval. Het afval is hetgeen wij verwerpen, het zijn de sporen van ons bestaan, de bewijsvoering in de vorm van een negatief. Het afval is uitdrukkelijk niet ons. Hoe groter de afstand tussen ons en het afval dat wij scheppen in het scheppen van ons zelf, hoe sterker de illusie dat de zaken goed gaan.

In de consumptiemaatschappij worden wij beheerst door een palet aan angsten en begeertes die een bijzondere relatie hebben met de productie van afval. Welke nemen we ter illustratie: De verveling? De status? Er zijn er meer. Maar als die twee voorlopig goed aanvoelen dan zijn dat woorden waar ons scheppend vermogen op is gericht, en het is dan ook dáár, rondom die angsten, waar het meeste afval geproduceerd wordt, ten behoeve van dat beetje status en dat kleine, vluchtige plezier.

Nu openbaart zich een interessant probleem. We produceren zo veel status, zo veel antiverveling in de vorm van "entertainment" dat wij dreigen te worden verzwoegen door het afval dat dit met zich meebrengt. Dat afval hoopt zich ook niet meer passief en in stilte op. Het heeft een agressieve houding jegens ons-in-de-wereld aangenomen. Het afval is dan ook geen bijproduct meer maar heeft de kern van onze aandacht gekoloniseerd. Het afval bepaald nu de richting van ons scheppend vermogen: we zitten in een wederkerige relatie. Niet alleen moeten wij er voor zorgen dat we niet avvallig worden ten aanzien van ons levensproject om een "zelf" te maken. Nu moeten wij er ook voor zorgen het afval dat daarmee geproduceerd wordt onze angst waardig is: het afval wordt het terrein van ons scheppingsvermogen; dáár zit onze redding. De poëzie is eindeloos!

De vouw en de kreukel.

De eerste daad in het scheppen van afval is het verkreukelen. Iets dat we willen behouden bestaat uit het gevouwen. Het gevouwen is onderworpen aan een euclidische geometrie. De verkreukeling daarentegen is een agressieve handeling die gepaard gaat met een geestelijk afscheid die een andere orde oplegt dan die van het orthogonale, de menselijke orde, de orde van de vouw. Het verkreukelen is, ondanks zijn agressiviteit een gracieuze beweging. Maar het is meer dan dat. Bergson spreekt over de intentionaliteit die zich laat zien in de gratie van een beweging.² Een vloeiende beweging is er één waarbij het doel in de beweging ontvouwt. Bij het scheppen van afval, zeggen wij eigenlijk u behoort niet meer tot onze orde, U bent vrij om te gaan. En bij elk afscheid behoort een bepaalde beweging. Het object wordt verkreukeld en zo maken wij ons er los van; het is klaar om weer tot de natuur te gaan behoren, waar alles gevouwen is, niet volgens een euclidische geometrie, maar volgens elke mogelijke geometrie, waar alles onderdeel is van een orde zo complex, dat wij die in onze naïviteit, onze al te menselijke beperkingen niet kunnen bevatten. Voor ons is het woord orde, nog altijd verbonden met de eerste stappen van de euclidische geometrie. Getuige het citaat dat ik tegenkwam in het concept van de eerder genoemde tentoonstelling over afval:

"Eerst was het iets, nu is het afval. Het werkt niet meer. Het is leeg. Wij hebben onze interesse, liefde, respect voor iets verloren. Vers voedsel en dingen die nog werken worden met zorg geplaatst, met een zekere precisie en organisatie in rekken en op planken. Alles wat verworpen is heeft geen recht meer op

² Henri Bergson, Les données immédiates de la conscience etc***

geometrie en orde. Weggegooid wil zeggen dat het tot de wereld van de wanorde is veroordeeld. (R.K.)”

Het is echter onze orde die nauwelijks serieus genomen kan worden. Het is de orde van het uitverkorene, de orde van datgene dat zich afzondert, of liever gezegd, door het bewustzijn wordt afgezonderd. Het interessante is dan dat de tegenstelling tussen deze orde en de gelaagde orde van de natuur zichzelf herhalen op verschillende schaal niveaus. Het gevouwen tegenover het verkreukelde is de moleculaire variant van het molaire proces waarmee wij onze maatschappij inrichten. Heterotoop. Als u Willemstad in Curaçao uit rijdt, komt u, bijna onvermijdelijk (het is een zeer klein eiland), bij het rijksbordeel. Alle wegen leiden naar het bordeel. Het bordeel is een staatsonderneming. Het is een poging het oudste beroep onder controle te brengen en te disciplineren: ziektes, exploitatie, enzovoorts.

De typologie van het bordeel is dat van een kamp. Een kamp dat, door ordening, hoge concentraties homogeniteit mogelijk maakt. Het woord concentratiekamp is in die zin veelzeggend en tegelijkertijd volkomen zwijgzaam. Het is immers slechts een kamp waarin zich een homogeniteit kan ontwikkelen, een concentratie van een zekere zuiverheid. Het bordeel zal vroeger een militair kamp geweest zijn: een groot rechthoek met een muur, en daarbinnen een strikte regimentering. Lange barakken orthogonaal gerangschikt om een kern: dat is nu de bar. Ik ben er zelf niet binnen geweest. Niet omdat ik dat niet wilde maar omdat ik dat niet durfde. De economie en de systematische consumptie van het vrouwelijke lichaam is eng. Niettemin kon ik vanaf de heuvel het geheel goed overzien.

We rijden verder. Niet ver van het bordeel is een grote stortplaats voor het afval van de stad. Het heeft, zij het in een lossere configuratie, ook de typologische kenmerken van een (concentratie-)kamp. Maar laten we eerlijk zijn, welke instellingen van de Westerse maatschappij hebben dat niet? De hopen oud metaal liggen in een zeer functionele ordening: orthogonaal en naar materiaal, de meest efficiënte vorm van verkaveling. Hoe hoger de stapels, hoe wilder het beeld. Rem Koolhaas in zijn *Delirious New York* ziet de twee dimensionale orde van de grid, de New Yorkse grid, als geraamte waarin een driedimensionale chaos woekert. The orde op twee dimensies levert een vrijheid voor de derde. Wij maken concentratiekampen voor alles, en ook voor ons afval: sociale concentratiekampen, materiële concentratiekampen. Deze kampen zijn door Michel Foucault heterotopen gedoopt.³ Er zijn allerlei lagen van het concept die we zouden kunnen aanspreken. De meest eenvoudige is die van de spiegel, waarmee Foucault zelf het concept ook laat beginnen. Neem een spiegel. 's Ochtends kijken we er in en zien... onszelf, zoals we zijn - zonder fratsen. Dat is boeiend omdat we niet in de ruimte staan die de spiegel aangeeft. Wij staan hier, maar zien onszelf, zoals we zijn, dáár, in een ruimte die niet bestaat! Welnu de parallel met de utopie. De Utopie is een beschrijving van een wens in de vorm van een niet-plaats: een eu-topos oftewel goede plaats, in de vorm van een u-topos een niet-plaats. De heterotopos is de plaats waar wij niet zijn, maar des te beter gezien worden: de andere plaats, de plaats waarin wij onszelf beter zien; zoals we zijn: gedefinieerd door hetgeen we zo uitdrukkelijk niet willen. Foucault wilde ons daarmee confronteren met iets dat we op individueel en maatschappelijk niveau kunnen begrijpen. Op het individuele niveau is elke uitspraak over het andere een portret van onszelf, en op het maatschappelijke is de andere plaats, een uitspraak over de maatschappij die het heeft voortgebracht. En zo zijn alle plekken waar zich een concentratie bevindt een uitspraak over ons aristotelisch vermogen categorieën te bedenken en deze ook daadwerkelijk te construeren in de vorm van concentratiekampen. Deze zeggen iets over ons, als maatschappij. De moderniteit is de tijd van het concentratiekamp. Maar het handhaven van die naïeve, euclidische orde is moeizaam. We dreigen voortdurend terug te vallen in de complexiteit van de natuur.

Het werpen.

Het woord “Litter” kent geen Nederlands equivalent. Het woord dat er het dichtste bij komt is het veel poëtischer woord “afval” Maar afval heeft niet de klank van lichte voetjes en is zwaarmoediger. Afval heeft een Bijbelse connotatie. “De val er van af.”

Heeft iemand zich ooit bekommerd wat er met het klokkenhuis is gebeurd? Dat zal immers het eerste afval geweest zijn, het eerste appeltje dat ooit aan corruptie onderhevig werd en de grond heeft doen sidderen toen het verworpen werd. We zijn het geheel vergeten. Maar het zal gevallen zijn, nog voor dat God de daad ontdekt heeft. Daarom ligt de Hel onder de grond.

³ Foucault, Michel. "Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias", *Rethinking Architecture*. red. Edmund Leach. (1997)

Afval is. Het is Dáár. Heidegger zal het ook gezien hebben als een actief middel tot ons bestaan. Het afval, net als onze schilderijen en ons gedrag en onze gebouwen, schept ons. Net als Job, en zijn duizenden schapen en koeien, is het afval deel van onze substantie.

Er is een interessante parallel tussen afval en ons bestaan. Immers worden wij, net als afval, ook de wereld in gegooid, tussen de dingen. Merries werpen hun veulens en hun nageboorte. In het Engels heeft een hond een "litter of puppies" Het werpen speelt een belangrijke rol in de conceptualisering van ons bestaan. Door het werpen wordt afval, afval. Doordat wij de wereld in geworpen worden, tussen de dingen, moeten wij ons handhaven door onszelf te scheppen.

Het ligt 'm in dat werpen, dat "scattering", dat afval tot afval maakt. Het ligt daar maar en trekt de omgeving geheel naar zich toe. De plaats waar het afval terechtkomt is nooit een neutrale plaats. Het begrenst de plaats waar wij willen zijn. Het schept de omgeving geheel op nieuw in ons evenbeeld. En dat wekt, in onze samenleving, zo'n wilde irritatie. Die irritatie is zo erg dat de plaats ontplaatst dreigt te worden als het afval de overhand krijgt.

Dus nemen wij het weg. Wij nemen het met name *daar* weg, waar mensen graag willen zijn, en dat is nu juist waar het meeste afval gemaakt wordt, waar men feesten en demonstreren wil: de straat, het plein. Men neemt het weg zo dat het volgende feest zich aan het vrolijke consumeren kan overgeven zonder zich over de herinnering van het verleden te hoeven bekommeren.

Men brengt het afval van het vorige naar een afvalstortplaats. Storten is zoveel definitiever dan werpen. En op zo'n stortplaats wordt het verwerkt door mensen die van het afval hun leven hebben gemaakt.⁴ Zij gebruiken het afval tot het vormen van hun bestaan.

Ondanks de sociaaleconomische problematiek rond het afval, is het probleem van afval in eerste instantie geen politiek probleem. Politiek is immers slechts dat aspect van iedere bekommernis waar het stellen van prioriteiten centraal staat en deze prioriteiten dan naar hun consequentie wordt vervolgt. Het is ook geen duidelijk ecologisch probleem voordat het een esthetisch probleem is geweest. Vergaan. De Tsjechische schrijver Ivan Klimá spreekt in zijn *Afval en Liefde* weemoedig over het veranderende karakter van ons afval.⁵ Er is meer afval en het is van betere kwaliteit, net niet bruikbaar omdat we meer consumeren van slechtere kwaliteit en het nooit meer laten repareren, het moet sneller weg worden gegooid. Naarmate het product slechter wordt, wordt het afval beter. Vroeger, toen *alles* beter was, ging een paar schoenen jaren mee, ze werden zorgvuldig onderhouden en liefdevol gerepareerd. Het moment waarop vroeger afval, afval werd lag veel later dan nu. Toen was afval in haar moment van schepping al veel verder in haar ontbindingsproces. De schepping van afval is de schepping van een einde. We zullen nu onder het afval bedolven worden: de tweede zondvloed. In dit laatste aspect komt Klima overeen met de Italiaans/Cubaanse schrijver Italo Calvino.⁶ In zijn *Onzichtbare Steden* beschrijft hij hoe het afval ons zal verenigen en bedelven. Hoe rond de steden een ring van afval zal groenen die als twee stenen in een vijver gegooid elkaar zullen kruisen, de steden zullen verenigen alvorens hun einde aan te kondigen. Toen er in noord Spanje ergens in de midden jaren negentig een dorp door een afval lawine verwoest werd, waren de apocalyptici extatisch: ze hadden gelijk gekregen. Dachten ze. En de wereld ging verder. Blind en dronken in haar industrialisatie.

Het kleurloze afval.

In Cuba gaat de armoede gepaard met een fantasievolle overlevingsdrang. Het afval daar is dan ook gereduceerd tot een minimum. (ik bedoel het woord reduceren hier in de vorm die het ook in het koken en in de scheikunde heeft, niet zozeer in de logische zin) Het is kleurloos en substantieeloos. Dat komt omdat in Cuba afval pas erg laat afval wordt. Tegen de tijd dat er in Cuba afval ontstaat, is het al half verteerd en kunnen alleen nog ziektes en bacteriën er wat mee aan. Daarvóór was het allesbehalve afval. Dat roept vragen over de schepping van afval op. Wanneer wordt iets afval? Is dat het punt wanneer het object ontdaan is van alle magie die het door middel van een spreuk of door agressief gedrag eigendom maakt van iemand? Dat is best een aardige definitie. Maar wat gebeurd er met afval als het ondanks de moeheid toch weer in dienst wordt geroepen?

4 CF. COLORS, A magazine about the rest of the world, themanummer Trash/Ordures, # 40, Okotber/November 2000.

5 Ivan Klimá, *Love and Garbage*, (1993)

6 Italo Calvino, *Le citta invisibili*, (1972)

Het kleurloze afval van Cuba is geen vrolijk afval. Niet het vrolijke afval van de consumptie maatschappij, de verpakkingssamenleving le société emball  , waar elk object een cadeau moet zijn. Het is veel te goed gebruikt. Het is bijna geheel verteerd.

oorlog en consumptie: verspilling.

“Only look about you: blood is being spilt in streams, and in the merriest way, as though it were champagne.”⁷

Wellicht kent u het Sumerische gedicht dat de afval als haar belangrijkste metafoor gebruikt. Ik citeer in het Engels:

The storm ordered by Enlil in hate,
the storm which wears away the country
covered Ur like a cloth, enveloped it like a linen sheet.

On that day did the storm leave the city;
that city was a ruin
father Nanna, that town was left a ruin
The people mourn

Dead men, not potsherd
covered the approaches
The walls were gaping
The high gates, the roads were piled with dead
In the wide streets, where feasting crowds would gather,
Scattered they lay
In all the streets and roadways bodies lay
In open fields that used to fill with dancers
They lay in heaps

The country’s blood now filled its holes
like metal in a mould
Bodies dissolved like fat left in the sun.⁸

In dit gedicht schuilen een aantal thema’s en beelden. Het afval dat vervangen wordt door kadavers. De lekkende lichamen die de aarde bevruchten met de rot. Het afval dat de val er van af v  r gaat. Het kadaver dat op het afval ligt, en zelf afvallig is geworden. Het kadaver dat afvallig is, door zo stil te liggen in hopen. Het Engelse woord “Litter” betekent ook *bed*.

Die kadavers liggen her en der verspreid, in de strijd geworpen en op een bepaalde plaats terechtgekomen waar normaal iets anders gebeurt: het feest waar, net zoals met oorlog, altijd veel afval wordt geproduceerd.

Zoals Georges Bataille het zo mooi scherp wist te maken, onze economie wordt niet bepaald door schaarste, maar door overvloed.⁹ Als de schaarste een rol speelt dan is het een subversieve rol. Het wordt bijvoorbeeld artificieel gegenereerd en gehandhaafd uit vrees voor de overvloed. De potlatch zoals beschreven door de antropoloog Marcel Mauss, staat aan de basis van ons economisch handelen: de uit rivaliteit geboren generositeit, de verkwisting waarbij we onze gigantische rijkdom meetbaar maken. Deze rijkdom wordt mede zichtbaar in ons afval. Dat is er immers ook in overvloed. Maar afval vergaat, het begint te stinken: afval vervalst. En zo wordt het belangrijk dat diegene die het afval hebben veroorzaakt zich zo ver mogelijk ervan distantiëren.¹⁰

⁷ Fyodor Dostoefsky, Notes from Underground 1864

⁸ Lament for UR, from Thorkild Jacobsen, *The Treasures of Darkness: A History of Mesopotamian Religion* 1986 cited on: <http://www.mindspring.com/~mysticgryphon/urlamnt.htm>

⁹ Georges Bataille, *La Part maudite, I*, Editions de Minuit, 1949, re-edited 1967, transl as *The Accursed Share Volume I*, Zone Books, New York 1988

¹⁰ Marcel Mauss, Essai sur le don. Forme et raison de l’  change dans les sociétés archa  ques » uit 1923-1924, in *Sociologie et anthropologie* (1950) transl. As *The Gift.*, (1966)

Dus in de *economie van de plaats* is het wegnemen van het afval essentieel, niet om een artificiële schaarste te genereren, juist om ieder evenement zijn eigen overvloed te laten zijn. Het evenement zijn eigen context te geven en niet te verzwaren met de restanten van eerdere evenementen: zo bewaart een evenement zijn autonomie in de orde van de mens, zo staat het op zijn eigen benen. Het opruimen van een huis, komt voort uit een vergelijkbare pathologie, de pathologie van het eeuwige begin. Zo lopen er twee tijdslijnen door iedere straat en ieder huis. De groei van de straat of huis als en, binnen die ouderdomslijn, de huishoudelijke voorbereiding op ieder begin dat zich binnen het theater van de straat of huis moet afspelen.

Oorlog en feest hebben veel gemeen dat gevat kan worden in een woord dat zijn relatie goed onderhoud met het overvloedige en het afvallige, namelijk het woord *abandon*. Het woord heeft een waaier aan betekenissen van achterlaten, afvallen, laten vallen, zich afwenden van, afzien tot ongedwongen, nonchalant en natuurlijk en vooral ook ongebreideld en ongeremd. De afwending impliciet in het laten vallen, de ongeremdheid in het schepping proces van het afval, de achteloosheid van het achterlaten is een kern begrip in het denken over afval. Het strooien van afval is een teken van volheid. Het geworpen afval is de maatschappij die het voortbrengt. Aan de ene kant komt dit door het mijns inziens minder opwindende concept van het conspicuous consumption,¹¹ waar het afval een teken van rijkdom is, en aan de andere kant de hogere, belangeloze achteloosheid van het gedachteloos verwerpen van iets omdat men al met iets anders bezig is. Afval is een indicatie van concentratie. En buiten de stad liggen die kadavers in hopen. De hoop als architectonisch type is het begin van onze moderne samenleving. Het is de portoarchitectuur waar de rechthoek haar tirannie nog niet ontdekt heeft, maar wel degelijk iets van haar drang tot overheersing doet vermoeden. De hoop als voorlopige stapel is het verschijnsel van een natuurlijke aantrekkingskracht. Waar alles volgens een Aristotelische metafysica dáár opeenhoopt waar het zich thuis voelt. Het bloed en het vet dat zich in gaten verzamelt.

PLEK & territorium.

De traditionele functie van het afval is dat het ons een spontaan bewijs geeft van ons bestaan, van ons territorium. Het is de aanduiding van de plek, de grens, en de aanduiding van gewoonte, oriëntatie maar natuurlijk ook van de wellust die bij de schepping van afval vooraf gaat.

Het vertegenwoordigt de overgebleven drang om territorium en reproductie mogelijkheden vast te stellen. Wij kijken naar het afval als een hond die aan een plas en aan de plessertjes van andere honden ruikt. Het geeft ons belangrijke forensische, archeologische, immunologische informatie. Archeologie is de ontleding van de plek.

Maar de territorialiteit van het afval is nog alom aanwezig. Het is een belangrijk sociaal onderscheidingsmiddel. Een vriend vertelde mij over een dorpje in Senegal waar het afval altijd op dezelfde plaats wordt gestort.¹² Bewust. Het dorpje lag vroeger op het land, net buiten de stad. Het afval werd, zoals in vrijwel iedere samenleving, netjes op de periferie gestort - waar het hoort. Maar de stad is gaan groeien en heeft het dorpje opgeslokt in die groei. Toch weigeren de mensen van het dorpje hun afval elders te storten. Het afval hoort daar, de stad niet. Door de consequenties van de verstedelijking te ontkennen, leeft het dorp voort als dorp en verziekt het de stad.

In Jamaica, waar het thema afval mij werd opgedrongen omdat het daar overal is, doen zich een aantal verschijnselen voor die ik wil begrijpen.

Druk pratende mensen, hard rijdende mensen, lachende mensen, gooien hun afval langs het pad dat ze volgen. Het ligt daar en wordt archeografisch, een herinnering aan het eeuwige gelach. Maar langs die zelfde kant van de weg liggen ook overal dode honden en (veel minder) dode geiten. Ik heb ontdekt dat dit het teken is van een vrolijk genot, een hilarische sport. Honden zijn "fair game" voor de enthousiaste autobestuurders, meestal jonge mannen. Het is een vrolijke jacht. Op een rit van 50 kilometer mag men 8 a 9 dode honden verwachten. Ze liggen daar, langs de kant van de weg, opgeblazen en stijf, omringd door een wolk vliegen en tussen de ontelbare wrakken van auto's wiens bestuurders te geestdriftig waren. Ze gaan al snel stinken die honden. Toch worden ze meestal niet weggehaald. Hun buiken zwellen op. Geiten zijn moeilijker te raken.

¹¹ Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class*, 1899 zie: <http://xroads.virginia.edu/~HYPER/VEBLEN/chap04.html>

¹² Met dank aan Raoul Snelder voor deze anekdote.

De meeste mensen rijden met airconditioning aan in hun auto, dus de stank ontgaat hun in de Berkeleyaanse zin. Het bestaat niet om dat het zintuiglijk niet wordt waargenomen. Om de airco efficiënt te laten werken, houden ze ook vaak hun afval wat langer in de auto.

ZIJN en AFSTAND.

Wij zijn trots op onze Westerse maatschappij. En terecht, wij hebben immers de criteria voor die trots ook zelf uitgevonden en geformuleerd. Maar toch hebben we een fout gemaakt door onze houding tot het afval als maatstaf en embleem voor die trots te nemen. Waar het Westen zich onderscheidt op het gebied van de afval is vooral daar waar het Westen Berkeleyaanse tendensen toont: hoe verder van het bed (litter) hoe minder iets *bestaat*.

Civilisatie wordt door ons gemeten in de afstand tussen de mens en zijn afval. Hoe groter die afstand hoe geciviliseerder wij ons voelen. Afstand zowel in werkelijke termen als in metaforische termen. Het zijn plaatsen waar het ongewenste kan worden afgescheiden en gesorteerd om zo wat overblijft de illusie van orde te schenken. Ons idealisme, is een idealisme dat zich niet bezig houdt met alles een behoorlijke plaats te geven maar juist alles wat onwenselijk is uit het waarneembare weg te halen. De maatschappij zoals wij hem gemaakt hebben is goed voor zover we het slechte niet te zien krijgen. Het bestaan van onze "Brave New World" is vooral een Berkeleyaanse bestaan, waarin we onszelf tot goden verheven hebben door onze menselijkheid uit het zicht te houden.

In minder ontwikkelde landen (Ik hou van die frase omdat die vooral onze eigen feestende blindheid benadrukt) ligt het afval dichterbij de mensen heen. In armere wijken bereikt die afstand vaak een nulpunt. Afval is er overal en zo kleurrijk, zo vrolijk en ruikt afschuwelijk. Die mensen hebben dan ook een immanentie bereikt, een hier en nu zijn waar Spinoza jaloers op had kunnen zijn, behalve dat zij die immanentie niet accepteren en meer dan wie ook een transcendent bestaan wensen: een einde dat een begin is van iets moois. Religie is het niet van waar uit zij hun lot kunnen aanschouwen zonder de hoop te verliezen.

NATURA NATURATA & NATURA NATURANS.

Het afval is deel van de natuur waarvan wij als wezens ook deel van zijn, alhoewel we voor onszelf het territorium van de *cultuur* verzonnen hebben en afgebakend, en dat wij met Quichotische moed beschermen. Het afval is ook ongezond in die zin dat het veel leven veroorzaakt, leven dat vaak een parasitaire vorm aanneemt.

Afval is vóór alles een onderdeel van de universele stofwisseling. Stofwisseling is een belangrijk onderdeel van de definitie van het leven. Zonder stofwisseling is leven immers niet mogelijk. In Jamaica lopen er veel gekken rond. Zwaar onthutste mannen en soms ook vrouwen voor wie de wereld te veel is geworden. Sommigen praten hardop tegen zichzelf of met imaginaire anderen. Ze lopen op straat rond omdat hun concentratiekamp niet meer werkt. Bellevue Mental Hospital in Kingston is sinds enige tijd in zo'n staat van verval geraakt dat de gekken het er niet meer uithouden. Ze zijn ontsnapt. En de samenleving doet niet meer de moeite om ze terug naar de geestelijke afvalplaats te brengen. Dus lopen ze nu rond. Er zijn er mij twee opgevallen die wonderlijke wereldbeelden hebben ontwikkeld.

In Liguanea, aan de rand van Uptown Kingston waar de rijke mensen wonen, zwerft een jonge man rond. Hij draagt aan zijn lijf objecten die hij op straat vindt. Scheerschuur, of zelfs siliconenkit in zijn haar, vaak ook een roze lint om zijn penis, blikjes aan zijn arm. Het kan niet op. Nu, als je hem voorzichtig observeert dan zie je dat hij een doel heeft in zijn leven. Ik zie hem altijd steentjes verschuiven, dingetjes oprapen en dan elders voorzichtig weer neerleggen. Wat doet die man toch? Er is nog een man die vele dagen languit gestrekt over de stoep van de "Wallstreet" van Kingston ligt te doezelen en te murmelen. Deze man bindt kranten om zijn hoofd en armen. Batterijen aan zijn pols. Op een dag dat ik zelf naar de bank liep om veel geld van mijn rekening te halen om daarna lekker naar de kust te vertrekken en een weekeinde uit te rusten in een villa met personeel zag ik dat hij zijn slag geslagen had. Zijn hele lichaam was omwonden met dikke bundels koperdraad die hij ergens had gevonden. In zijn dikke, gematte, vette haar staken elektriciteitsbuizen, van plastic, u kent ze wel. Er hing ook een schakelaar om zij middel en een heleboel batterijen en stekkers. En nog altijd die kranten artikelen en tijdschriften.

Ik begreep hem wel. Hij geloofde in de droomwens van de luie man; de wens dat je 's avonds een boek onder je kussen kon leggen en de volgende dag vol zat met de kennis die er in zit. Leren door osmose.

Hij is biologisch-intellectueel. Die batterijen en kranten artikelen worden aan zijn lichaam gebonden om er de wetenschap en de energie uit te halen die er in zat.

De eerste zwerver heeft een gecompliceerder verhaal. Maar na lange en discrete observatie had ik hem ook door. Hij is de anti-historicus. Hij kent de topografie van zijn dwaalgebied zó goed dat hij iedere instantie van stofwisseling tegen kan gaan. Elk steentje dat per ongeluk tegen de schoen van een achteloze voorbijganger komt, legt hij voorzichtig weer terug. Ieder stuk afval dat hij ziet, draagt hij als trofee van de onvergankelijkheid van zijn plek. Alleen zijn lichaam mag veranderen, zijn plaats blijft hetzelfde. Zijn lichaam is het geweten van zijn dwaalgebied: de stortplaats van zijn wereld. Daar woont hij, opgesloten in zijn eigen geest. Hij zal niet oud worden. Ik heb hem een tijd niet meer gezien. Deze twee mannen, zo verward, dragen de diepste wensen van ons bestaan uit.

Natuurlijk is afval ook een politiek instrument: Het wrak dat de straten blokkeert in tijden van onrust. En zo is afval ook een middel tot vergelding, zoals de oude autobanden die om de nekken van afvalligen in brand worden gestoken. Maar hier ontstijgt het afval niet de rol van eenvoudig middel of eenduidige verwijzing.

Daarvoor moet het afval zij eigen waarden definiëren. Zo zou het goed zijn de schilderachtige functie van het afval te onderkennen. Het is zo kleurrijk, zo vol rijkdom, zo vol herinnering. En het afval is vrijwel altijd het product van een vrolijk moment, de vervulling. Onze minachting voor het product van die vervulling, het afval, heeft iets primitiefs, vooral nu dat de verpakking vaak zoveel mooier, zoveel beter bedacht en zoveel beter ontworpen is als het cadeautje dat er in zit.

In veel armere landen, en aan de randen van de steden in rijkere landen wordt het afval tot een pathetische wedergeboorte gebracht. Als een rite van de eeuwige herhaling van het begin. Talloze huisjes en winkeltjes, de eenvoudigste gebouwtjes, alsof ze net het bouwen hebben uitgevonden, worden liefdevol vervaardigd van het afval dat op straat ligt of, nog voor het tot afval verklaart kan worden, gestolen wordt.

Deze huisjes zijn als boeken. Ze doen het klaaglied van Victor Hugo stilzwijgen. "Ceci tuera cela," het gedrukte boek zou de kathedraal als vorm van literatuur doen sterven. Cela ressuscite ceci. Het afval is gaan leven en gaan spreken. Deze huisjes en winkeltjes spreken maar zijdelings over hun commercie, hun hoofd thema is de proclamatie van hun zijn. Lees het in dit citaat van V.S. Naipaul: "As soon as he saw the barracks Mr. Biswas decided that the time had come for him to build his own house, by whatever means. The barracks gave one room to one family, and sheltered twelve families in one long room divided into twelve, This long room was built of wood and stood on low concrete pillars. (...) The corrugated iron roof projected on one side to make a long gallery, divided by rough partitions into twelve kitchen spaces, so open so that when it rained hard twelve cooks had to take twelve coal pots into twelve rooms. The ten middle rooms each had a front door and a back window. The rooms at the end had a front door, a back window and a side window. Mr Biswas, as a driver, was given an end room. The back window had been nailed shut by the previous tenant and plastered over with newspaper. Its position could only be guessed at, since newspaper covered the walls from top to bottom. This had obviously been the work of a literate. No sheet was placed upside down. When neither food nor tobacco tasted, and he could only lie on the four-poster and read the newspapers on the wall. He soon had many of the stories by heart. And the first line of one story, in breathless capitals, came to possess his mind: AMAZING SCENES WERE WITNESSED YESTERDAY WHEN. (...) the words came into his head and repeated themselves until they were meaningless and irritating and he longed to drive them away. He wrote the words on packets of Anchor cigarettes and boxes of Comet matches. And, to fight this exhausting vacancy that left him with the feeling that he had drunk gallons of stale, lukewarm water, he took to lettering religious tags on strips of cardboard, which he hung on the walls against the newspapers. From a Hindi magazine he copied a sentence which, on cardboard, stretched right across one wall, above the papered window: HE WHO BELIEVETH IN ME OF HIM I WILL NEVER LOSE HOLD AND HE SHALL NEVER LOSE HOLD OF ME. V.s. Naipaul A House for Mr. Biswas, p. 211.

LANDschap.

Het land ligt vol afval, een curieus museum van het andere. Of, zoals zoveel ontwikkelingslanden, een museum van de mislukte pogingen tot ontwikkeling. Een ontwikkeling tot iets anders. Iets dat het Westen volgens velen heeft, iets utopisch. Wat mensen niet weten is dat de utopie van het Westen alleen bestaat door afzondering van het andere, het ongewenste. Het is geen utopie maar een serie

heterotopen waarin dromen van het ideale mogelijk zijn door het zorgvuldig classificeren en verbergen en opbergen van dingen die er niet thuis horen.

In derdewereldlanden in wiens naam de aspiratie eerste te zijn gevierd wordt, ligt een eigenaardig soort afval. Groot afval. Afval dat miljoenen guldens heeft gekost en al afval is voordat het ooit tot zijn recht komt als gebruiksvoorwerp. Het is het afval dat gegenereerd wordt door enorme ontwikkelingssamenwerkingsprojecten die mis gaan. Turbines, dammen, wegen, noem het maar op. Daar liggen ze nu, groots en subliem. Dat afval heeft nu nog een museum functie maar zal binnenkort weer deel uitmaken van de natuur. Een andere natuur, een natuur waarin afval natuurlijk is geworden en dezelfde filosofische ontwikkeling ondergaat als de ruïne in de achttiende eeuw. Roestende wrakken liggen aan de kust en op het witte strand. Roest dat bloeit als bloemen, het roestende ijzer zet uit en barst open in volle schoonheid. Het is eigenlijk wonderschoon. En waar afval niet onhygiënisch en vies is, zou het niet als schilderachtig gezien kunnen worden? Het heeft "pathos" Het is het bewijs dat cultuur nooit de natuur zal ontstijgen. Onze enige hoop is in een bewust samenzijn.

Het verschil tussen het oranje bloempje in de weide en het blauwe Pepsi bekertje op het gras, is problematisch. Waar ligt precies het verschil?

Als je goed kijkt naar de hoge stapels roestig ijzer op de afval bergen van Curaçao, dan zie je zelfs in het orthogonale raster van die stortplaats, de natuur die zonder enige wrok, zonder enige morele boodschap en zonder enige moeite haar stofwisseling doorzet.